

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΟΙ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΣΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

Από την τραγωδία, στην εποποιΐα

Επιμέλεια:

Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος – Ιάκωβος Δ. Μιχαηλίδης

Χορηγός: Νικόλαος Χαϊτογλου

Αθήνα 2009

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ 2006-2009

Πρόεδρος: Νικόλαος Μέρτζος
Αντιπρόεδρος: Αθανάσιος Καραθανάσης
Γεν. Γραμματέυς: Τερέζα Πεντζοπούλου-Βαλαλά
Ταμίας: Θεόδωρος Δαρδαβέσης
Έφορος Βιβλιοθήκης: Ιωάννης Κολιόπουλος
Σύμβουλοι: Βασίλειος Πάππας
Χαράλαμπος Νάσλας
Κωνσταντίνος Πλαστήρας
Κωνσταντίνος Χατζηδήμος

Ερευνητική Ομάδα

Βασιλείου Σωτηρία
Δημητριάδης Βασίλης
Θεοδοσίου Νίκη
Μπελεγάκη Όλγα
Παπανικολάου Κωνσταντίνος
Σπυριδόπουλος Αριστοτέλης
Σταματιάδου Ελένη
Χαραλαμπίδου Πελαγία

Διόρθωση Κειμένων

Βουτσίδου Σοφία

Εκδότης: ΝΙΚΟΣ ΧΑΪΔΕΜΕΝΟΣ

Σχεδιασμός και σελιδοποίηση: ΚΛΕΙΩ ΜΠΑΤΗ

Επεξεργασία εικόνας: ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ,
ΙΩΑΝΝΗΣ ΔΟΥΣΜΑΝΗΣ, ΑΘΗΝΑ ΓΥΠΑΡΑΚΗ

Συντονισμός παραγωγής: ΣΟΦΙΑ ΚΑΡΑΜΑΝΙΔΟΥ

Εκτύπωση-βιβλιοδεσία: Τροία Εκδοτική Εμπορική Α.Ε.

26ο χλμ. Λεωφόρου Λαυρίου, θέση Ρδόκια, 19 400 Κορωπί, Τ.Θ. 7616

Τηλ.: 210 97.02.802, 210 97.67.488, Fax: 210 97.56.550

e-mail: info@militos.gr, www.militos.gr

© Copyright έκδοσης για όλο τον κόσμο: Τροία Εκδοτική Εμπορική Α.Ε.

Αθήνα 2009

ISBN: 978-960-464-115-4

Απαγορεύεται η κάθε είδους αναδημοσίευση του φωτογραφικού υλικού σε έντυπα ή ηλεκτρονικά μέσα χωρίς την έγγραφη εξουσιοδότηση των φωτογράφων και του εκδότη. Οι παραβάτες διώκονται ποινικά βάσει του νόμου περί προστασίας της πνευματικής ιδιοκτησίας.

Αννα Κωνσταντινίδου⁵²⁹

Το προσφυγικό ζήτημα στο ελληνικό κοινοβούλιο (1922-1930)

Η ελληνική πολιτεία, μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή, είχε αναλάβει το βαρύ φορτίο της μεταφοράς και εγκατάστασης των Ελλήνων της Ανατολίας στην ελλαδική γη. Η ύπαρξη προσφύγων, προερχομένων από τη Βουλγαρία, την Ανατολική Θράκη και τον Καύκασο, ήδη από το 1913, επέβαλε τη δημιουργία ενός νομοθετικού και κοινωνικού πλαισίου, το οποίο θα βοηθούσε στον εγκλιματισμό και στη συμβίωση των πληθυσμών που κατοικούσαν στην Ελλάδα με αυτούς που οι πολιτικές συγκυρίες τους ανάγκασαν να μετοικήσουν σε μια νέα περιοχή. Τα οικονομικά αποθέματα που υπήρχαν στο κρατικό ταμείο, παρά τη σημαντική αρωγή που προσέφερε το πιστωτικό ίδρυμα της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος, δεν επαρκούσαν για την αποκατάσταση των χιλιάδων προσφύγων.⁵³⁰ Η διακρατική σύναψη μιας συμφωνίας οικονομικού χαρακτήρα μεταξύ της χώρας μας, των ισχυρών ευρωπαϊκών χωρών και των Ηνωμένων Πολιτειών συντελούσε σε μια αρχική αντιμετώπιση των ανακυπτόντων προβλημάτων.⁵³¹ Στο συγκεκριμένο άρθρο θα παρατεθούν συζητήσεις και αποφάσεις του ελληνικού κοινοβουλίου, κατά το χρονικό διάστημα 1922-1930, όσον αφορά τη διαχείριση του προσφυγικού ζητήματος του 1922 για την αποκατάσταση των Ελλήνων ομογενών της Ανατολίας και του Εύξεινου Πόντου.

Ο συμμαχικός στόλος καθώς και τα καράβια που μετέβησαν από την Ελλάδα στα παράλια της Ιωνίας και του Εύξεινου Πόντου, για να βοηθήσουν στη διάσωση χιλιάδων ανθρώπων από τα κεμαλικά στρατεύματα στα επεισόδια που επακολούθησαν την καταστροφή της Σμύρνης, μετέφεραν στην απέναντι πλευρά του Αιγαίου όσους κατάφεραν να γλιτώσουν. Ο μεγαλύτερος όγκος των προσφύγων συγκεντρώθηκε στη Μακεδονία, μια περιοχή πρόσφατα απελευθερωμένη από την βουλγαροτουρκική κυριαρχία με πληθώρα εγκατεστημένων εποίκων από τη Βουλγαρία, την Ανατολική Θράκη και τη Νότια Ρωσία μετά τις συνομιλογήσεις των Βαλκανικών Πολέμων, του Α' Παγκοσμίου Πολέμου και τους διωγμούς που έλαβαν χώρα στην κομμουνιστική Σοβιετική Ένωση. Από τις συνεδριάσεις της Βουλής αντλούνται πληροφορίες για τις κοινωνικές ανακατατάξεις που επέφερε στο εσωτερικό σκηνικό, τη συγκεκριμένη περίοδο, η εισροή των χιλιάδων προσφύγων, όπως επίσης παρέχονται και στατιστικά στοιχεία όσον αφορά τον πληθυσμό τους, την εδαφική κατανομή τους και το κοινωνικό τους υπόβαθρο.⁵³² Ταυτόχρονα με τους Έλληνες πρόσφυγες, η υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάνης

529. Η Άννα Κωνσταντινίδου είναι κάτοχος μεταπτυχιακού διπλώματος από το Τμήμα Βαλκανικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας.

530. Ας μη λησμονείται το γεγονός ότι η Ελλάδα μετά τη συνταγματική της συγκρότηση σε κρατική οντότητα με διεθνή υπόσταση και μέσα στα πλαίσια μιας προσπάθειας για τη δημιουργία ενός εθνικού κράτους, προέβη σε έναν διαρκή αγώνα απελευθέρωσης και προσάρτησης αλύτρωτων περιοχών, με συνέπεια την οικονομική εξουθένωση των δημοσίων ταμείων.

531. Αποτέλεσμα της διεθνούς οικονομικής συμφωνίας, που υπεγράφη ανάμεσα στην Ελλάδα και στις ευρωπαϊκές δυνάμεις – Η.Π.Α., ήταν η χορήγηση δανείου ύψους 12.300.000 λιρών Αγγλίας και η διαχείρισή του από θεσπισμένο όργανο της Κ.τ.Ε., την Ε.Α.Π. (Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων).

532. **Συνεδρίαση της Βουλής της 18^{ης} Οκτωβρίου 1922:** Βαρδάκας: «Η ανάγκη μιας Κυβέρνησης σταθεροποιημένης είναι πολύ περισσότερο επιβεβλημένη για την ικανοποίηση των αναγκών της Μακεδονίας που διανύει εξαιρετικά δύσκολες συνθήκες, δεδομένου ότι σε αυτήν έλαχε κυρίως ο κλήρος και η τιμή να φέρει το βάρος της αποκατάστασης των αδελφών μας, θυμάτων της μικρασιατικής συμφοράς». Βλ. *Εφημερίς των Συζητήσεων της Γ' εν Αθήναις Συντακτικής των Ελλήνων Συνελεύσεως*, τόμ. Α', σ. 359. **Συνεδρίαση της Βουλής της 16^{ης} Οκτωβρίου 1924:** Γίνεται λόγος για την τροποποίηση άρθρου Νομοθετικού Διατάγματος που αναφερόταν στην άσκηση των ιατρικών επαγγελματιών από πρόσφυγες, παράλληλα με τη σύσταση προσφυγικών εμπορικών συλλόγων. Βλ. *Εφημερίς των Συζητήσεων της Δ' εν Αθήναις Συντακτικής των Ελλήνων Συνελεύσεως*, τόμ. Β', σ. 278. **Συνεδρίαση της Βουλής της 25^{ης} Ιουνίου 1924:** Κωνσταντιλέρης: «Επειδή όμως υπάρχουν 20.000 ακέφαλες οικογένειες, θα παρακαλούσα να ληφθεί ιδιαίτερη μέριμνα για τα ορφανά και τις χήρες...». Βλ. *Εφημερίς των Συζητήσεων της Α' εν Αθήναις Συντακτικής των Ελλήνων Συνελεύσεως*, τόμ. Β', σ. 135. **Συνεδρίαση της Βουλής της 23^{ης} Μαΐου 1925:** Α. Μάρκου: «Κύριοι, επιτρέψτε μου να αμφιβάλλω, αν ήταν δυνατόν να υπάρξει άλλο κράτος στον κόσμο, όπως το ελληνικό και να δεχθεί αυτήν τη λαίλαπα της εισροής ομοεθνών που να αντιστοιχεί στο 1/3 του πληθυσμού του...».

(1923) δημιούργησε μια σειρά υποχρεώσεων στο ελληνικό κράτος, που επιβαλλόταν να διευθετήσει σε διακρατικό επίπεδο με την τουρκική κυβέρνηση. Η εξαίρεση της ανταλλαγής των μουσουλμανικών πληθυσμών που κατοικούσαν στη Δυτική Θράκη δημιούργουσε ένα επιπλέον πρόβλημα στην εξεύρεση μιας λύσης αποκατάστασης των ομοεθνών, καθώς η ελληνική πολιτεία δεσμευόταν από την ελβετική Συμφωνία να αντιμετωπίσει τους αλλόθρησκους κατοίκους ως ισότιμους με τους ομογενείς, ως προς τα κοινωνικά δικαιώματα που απέρρεαν από τη συννομολόγησή της. Οι Μουσουλμάνοι, έχοντας νόμιμη απολαβή ιδιοκτησίας, έπρεπε να ληφθούν υπ' όψιν από το ελληνικό δημόσιο, για την όσο το δυνατόν ομαλότερη πολιτειακή τους αποκατάσταση. Χαρακτηριστικός είναι ο λόγος που εκφώνησε στη Συνεδρίαση της 23^{ης} Μαΐου του 1925 στο ελληνικό κοινοβούλιο ο βουλευτής Κουρτίδης, στον οποίο αντικατοπτρίζονται οι υποχρεώσεις της χώρας μας απέναντι στη μουσουλμανική κοινότητα.⁵³³

Ωστόσο, όμως, ο κύριος όγκος των προβλημάτων που είχε να αντιμετωπίσει η εκάστοτε ελληνική κυβέρνηση εδραζόταν, ως επί το πλείστον, την κοινωνική αφομοίωση των ομογενών προσφύγων. Η εξεύρεση εργασίας, η στέγαση, η σίτιση και η υγειονομική περίθαλψη είχαν τεθεί πολλές φορές ως υποθέσεις μείζονος σημασίας στις προ ημερησίας διατάξεις της Βουλής. Η διανομή των προσφύγων στις διάφορες περιοχές της χώρας δεν είχε πραγματοποιηθεί με βάση τον τόπο καταγωγής τους και το κοινωνικό τους υπόβαθρο, αλλά σύμφωνα με τις συνθήκες που ανέκυπταν στο ελλαδικό κράτος. Έτσι, παρατηρείται πολυάριθμοι Μικρασιάτες και Πόντιοι, οι οποίοι ασκούσαν στις πατρογονικές τους εστίες επαγγέλματα εμπορικού ή επιστημονικού χαρακτήρα, κατοικώντας σε αγροτικές περιοχές να αναγκαστούν να προσαρμοσθούν στη νέα πραγματικότητα, ασχολούμενοι με γεωργικές εργασίες. Αντίστοιχα, προσφυγικοί πληθυσμοί με αγροτικό υπόβαθρο, κατοικώντας στα αστικά κέντρα, με δυσχέρεια βίωναν την αστική ζωή. Σε συνεδρίαση της Βουλής της 25^{ης} Μαΐου του 1925, ο βουλευτής Μανούσης εξέφρασε την άποψη για παροχή οικονομικής ενίσχυσης στους ομογενείς, με τη μορφή επαγγελματικού δανείου, με σκοπό τη δημιουργία κινήτρων για επιχειρηματική δραστηριοποίηση.⁵³⁴

Συνακόλουθα, το ζήτημα της αστικής αποκατάστασης περιελάμβανε και τους τομείς της υγείας και της ιατρικής περίθαλψης. Έτσι, ενώ αρχικά η προσφυγική υπόθεση είχε ανατεθεί στο Υπουργείο Γεωργίας, στη Συνεδρίαση της 15^{ης} Οκτωβρίου του 1924 ο αρμόδιος κρατικός φορέας ζήτησε τη μεταβίβαση των αρμοδιοτήτων του, σχετικά με την οικιστική αποκατάσταση και τις παραμέτρους που απέρρεαν από αυτήν, στο Υπουργείο Πρόνοιας.⁵³⁵ Σε διάταγμα της 22^{ας} Οκτωβρίου 1922 αναφερόταν

Βλ. *Εφημερίς των Συζητήσεων της Δ' εν Αθήναις Συντακτικής των Ελλήνων Συνελεύσεως*, τόμ. Γ', σ. 189. **Συνεδρίαση της Βουλής της 23^{ης} Μαΐου 1925:** Α. Δοξιάδης: «Έχουμε την ανάγκη, κύριοι, η σημερινή Κυβέρνηση να διαθέσει ένα δισεκατομμύριο πεντακόσια εκατομμύρια δραχμές, τα οποία θα ξοδεύσει εντός της διετίας για την εγκατάσταση τριακοσίων (300) χιλιάδων αγροτικών οικογενειών σε ένα εκατομμύριο στρεμμάτων γης, οι οποίες μισές σήμερα βρίσκονται στη Μακεδονία και στη Θράκη και οι άλλες μισές στα διάφορα νησιά Μυτιλήνη, Χίο, Σάμο καθώς και στην Αθήνα, στον Πειραιά και αλλού...». Βλ. *Εφημερίς των Συζητήσεων της Δ' εν Αθήναις Συντακτικής των Ελλήνων Συνελεύσεως*, τόμ. Γ', σ. 198.

533. **Συνεδρίαση της Βουλής της 23^{ης} Μαΐου 1925:** Κουρτίδης: «.. (Ας μη λησμονείται) η ύπαρξη ενενήντα (90) χιλιάδων μουσουλμανικού πληθυσμού στη Δυτική Θράκη.. Διότι και στις πόλεις έγινε η σύμπτυξη (των κατοίκων στα σπίτια) όπως και στα χωριά, εξαιρουμένων των περιοχών που κατοικούσαν συμπαγείς μουσουλμανικοί πληθυσμοί.. Επιπλέον, έχει δημιουργηθεί το ζήτημα της απόδοσης των μουσουλμανικών περιουσιών στη Δυτική Θράκη και είμαστε αναγκασμένοι να τις αποδώσουμε (στους δικαιούχους) αν θέλουμε να διάγουν βίο ήσυχοι οι Έλληνες της Κωνσταντινούπολης που εξαιρέθηκαν της ανταλλαγής...». Βλ. *Εφημερίς των Συζητήσεων της Δ' εν Αθήναις Συντακτικής των Ελλήνων Συνελεύσεως*, τόμ. Γ', σσ. 193-195.

534. **Συνεδρίαση της Βουλής της 25^{ης} Μαΐου 1925:** Μανούσης: «.. Επειδή η αστική εγκατάσταση των προσφύγων δεν είναι δυνατόν να συντελεστεί παρά μόνο με την παροχή χρηματικής ενίσχυσης στους πρόσφυγες, η οποία μπορεί να γίνει είτε μέσω επαγγελματικών δανείων είτε μέσω προκαταβολών, γι' αυτό συνιστώ δύο τινά, αφενός μεν να μεριμνήσει η Κυβέρνηση ώστε να συνάψει νέα σύμβαση με την Εθνική Τράπεζα για τη χορήγηση επαγγελματικών δανείων στους πρόσφυγες, ορμώμενη από το γεγονός ότι τα μέχρι τώρα διατεθέντα επαγγελματικά δάνεια απέφεραν πολλαπλάσιους καρπούς, από την άλλη να θέσει τάχιστα σε εφαρμογή τα δύο νομοθετικά μέτρα για την επαγγελματική αποκατάσταση των προσφύγων, δηλαδή από τη μια πλευρά το ψήφισμα για την εκτίμηση των εγκαταλελειμμένων από τους πρόσφυγες περιουσιών και από την άλλη τη σύμβαση που είχε συναφθεί με την Εθνική Τράπεζα για τη διαχείριση των μουσουλμανικών κτημάτων». Βλ. *Εφημερίς των Συζητήσεων της Δ' εν Αθήναις Συντακτικής των Ελλήνων Συνελεύσεως*, τόμ. Γ', σ. 234.

535. Βλ. *Εφημερίς των Συζητήσεων της Δ' εν Αθήναις Συντακτικής των Ελλήνων Συνελεύσεως*, τόμ. Β', σ. 161.

Καρτ ποστάλ που απεικονίζει Πόντιους πρόσφυγες σε χωριό του Νομού Θεσσαλονίκης.
 Ιστορικό Αρχείο Προσφυγικού Ελληνισμού, Συλλογή Μυλοπούλου-Γεωργιάδη Ολγας.

η σύσταση στην Αθήνα «Νοσοκομείου Προσφύγων», το οποίο θα υπαγόταν στην εποπτεία και στον άμεσο έλεγχο του Υπουργείου Υγείας, Πρόνοιας και Αντιλήψεως.⁵³⁶ Βέβαια, πληροφορούμαστε από τα πρακτικά του ελληνικού κοινοβουλίου ότι αρκετοί βουλευτές είχαν εκφράσει διαμαρτυρίες για πλημμελή λειτουργία του εν λόγω κοινωφελούς ιδρύματος, εξαιτίας της έλλειψης οικονομικής ενίσχυσης.⁵³⁷

Ανεξαρτήτως των φορέων και των τομέων που συμβάλλουν και ορίζουν την εδαφική εγκατάσταση σε μια περιοχή, με τον όρο αστική αποκατάσταση εννοείται, μάλλον περισσότερο, η οικιστική διαμονή. Σύμφωνα με τη Συνθήκη της Λωζάνης, η περιουσία που είχε εγκαταλειφθεί από τους μουσουλμανικούς πληθυσμούς κρινόταν ανταλλάξιμη και είχε επιδικασθεί στους Έλληνες πρόσφυγες που θα μεταφέρονταν στην Ελλάδα. Με την έλευση των προσφύγων στον ελλαδικό χώρο, το χωροταξικό πολεοδομικό σχέδιο πολλών πόλεων έπρεπε να αλλάξει συλλήβδην. Πόλεις, όπως η Θεσσαλονίκη, αναγκάστηκαν να δημιουργήσουν καταυλισμούς σε εδαφικές εκτάσεις που εκτείνονταν σε μεγάλη απόσταση από την υπάρχουσα οικιστική κατανομή, ενώ επιτάχθηκαν, με σκοπό την εγκατάσταση των ομογενών, στρατιωτικά παραπήγματα που

536. Βλ. *Εφημερίς των Συζητήσεων της Δ' εν Αθήναις Συντακτικής των Ελλήνων Συνελεύσεως*, τόμ. Α', σ. 223.

537. **Συνεδρίαση της Βουλής της 26^{ης} Μαΐου 1925:** Α. Κωνσταντιλιέρης: «Υπάρχει στην Αθήνα προσφυγικό νοσοκομείο, το οποίο ομολογουμένως παρέχει κάθε ιατρική περίθαλψη στους πρόσφυγες και το οποίο σήμερα βρίσκεται υπό διάλυση, διότι ο υπουργός των Οικονομικών δεν εννοεί να εγκρίνει τις πιστώσεις που είχαν ζητηθεί από τη διοίκηση». Ο υπουργός της Περίθαλψης Α. Μισίρογλου, λαμβάνοντας το λόγο, απάντησε: «Είναι αλήθεια ότι μέχρι σήμερα τουλάχιστον δεν υπογράφηκε ειδικό κονδύλιο για το προσφυγικό νοσοκομείο. Αλλά από τον γενικό προϋπολογισμό του υπουργείου μέχρι σήμερα δεν είχε καθυστερήσει η τακτική επιχορήγηση του προσφυγικού νοσοκομείου». Ο Α. Κωνσταντιλιέρης στη δευτερολογία του αναρωτήθηκε: «Κύριε υπουργέ της Πρόνοιας, γνωρίζετε ότι το νοσοκομείο στερείται λουτρού, κλινοσκεπασμάτων και ότι οι πρόσφυγες εισέρχονται με ψείρες και τις μεταδίδουν σε αυτούς που βρίσκονται στο νοσοκομείο; Η κατάσταση γενικά είναι άσχημη και πρέπει να ομολογήσουμε ότι ασφαλώς εγκυμονεί κινδύνους». Βλ. *Εφημερίς των Συζητήσεων της Δ' εν Αθήναις Συντακτικής των Ελλήνων Συνελεύσεως*, τόμ. Γ', σ. 258.

Οικογενειακή φωτογραφία από δελτίο τροφίμων. Ανήκει στην οικογένεια Παναγιωτίδη, από τη Δαφνούντα της Τραπεζούντας. Στο κέντρο η χήρα μητέρα, αριστερά οι γιοι της Ηλίας και Παύλος, μπροστά η κόρη της Γεωργία και πίσω οι κόρες της Παρέσα και Δόμνα. Οι περισσότεροι φορούν ρούχα που τους έδωσαν φορείς αρωγής. *Ιστορικό Αρχείο Προσφυγικού Ελληνισμού, Συλλογή Οικογένειας Παναγιωτίδη Παύλου.*

υπήρχαν στα περίχωρα των επαρχιών από τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Συγχρόνως με τον ερχομό των ομογενών στην Ελλάδα και την εγκατάσταση των προσφύγων σε πρόχειρους οικιστικούς χώρους, η Πολιτεία σε συνεργασία με την Ε.Α.Π., το θεσπισμένο όργανο από την Κ.τ.Ε. για τη διαχείριση των διεθνών κονδυλίων, χορηγούσε χρηματικές επιδοτήσεις για την εξασφάλιση των απαιτούμενων αναγκών βιοπορισμού. Ενδεικτικά, μπορεί να γίνει αναφορά σε κρατικές διακηρύξεις του 1924, στις οποίες διατυπώνονταν κατευθυντήριες γραμμές προς τους Νομάρχες για τον τρόπο διαχείρισης των χρηματικών βοηθημάτων που θα παρέχονταν στους πρόσφυγες.⁵³⁸ Την αστική εγκατάσταση των προσφύγων ανέλαβε ένας μηχανικός, υπό την εποπτεία του οποίου βρισκόταν η οργάνωση των συνοικισμών. Σε συνεδρία-

ση της Βουλής την 25^η Μαΐου 1925, ο βουλευτής Ν. Μανούσης παρέχει πληροφορίες σχετικά με τον αριθμό των κατοικιών που πρόκειται να ανεγερθούν για τους πρόσφυγες στη Μακεδονία, μια γεωγραφική περιοχή η οποία φιλοξένησε πληθυσμιακά το μεγαλύτερο μέρος των Ελλήνων της Ανατολίας και του Πόντου. Συγκεκριμένα αναφέρει: «... Η έκθεση της Κοινοβουλευτικής Επιτροπής διαπιστώνει ότι για τη συμπλήρωση της στέγασης απαιτείται μόνο στη Μακεδονία η ανέγερση 40 χιλιάδων αγροτικών οικισμών και 10 χιλιάδων αστικών. Το γεγονός αυτό μαρτυρείται και από την έκθεση της Γενικής Διευθύνσεως Εποικισμού Μακεδονίας, η οποία προβλέπει την ανάγκη ανέγερσης 25 χιλιάδων νέων οικημάτων, την επιδιόρθωση 25 χιλιάδων τουρκικών οικιών και τη συμπλήρωση των υπό κατασκευή 28 χιλιάδων οικιών».⁵³⁹

Παρά τη χορήγηση δανείων προς τους άρτι αφιχθέντες για την κάλυψη των βιοποριστικών αναγκών τους, ήδη σε κοινοβουλευτικές συνεδρίες των ετών 1924 και 1925 εκφράστηκαν διαμαρτυρίες από τους πρόσφυγες βουλευτές για την αφερεγγυότητα της Ε.Α.Π. και των αρμοδίων οργάνων. Την κατηγορήσαν για ανώφελη διασπάθιση των χρημάτων συνάμα με την ανυπαρξία ορατών αποτελεσμάτων στο θέμα της

538. «Εγκύκλιος - Υπουργείο Υγείας Πρόνοιας και Αντιλήψεως, αρ. πρωτοκόλλου 59401 ΠΡΟΣ: Τους κ.κ. Νομάρχες, Υποδιοικητές της Υπηρεσίας Πρόνοιας και Δημόσιας Αντιλήψεως Αθηνών - Πειραιώς, Θεσσαλονίκης, Κομοτηνής, Ιωαννίνων, Ηρακλείου και Λέσβου. Κατόπιν: 1) της υπ' αριθμόν 47913 ε.ε. απόφασής μας και διά μέσου της συγκεκριμένης εγκύκλιος διαταγής παρέχονται οδηγίες όσον αφορά τα απαιτούμενα στοιχεία που χρειάζονται για την περίθαλψη των προσφύγων, 2) της υπ' αριθμόν 13157 της 17^{ης} Φεβρουαρίου 1924 εγκυκλίου μας στην οποία παρέχονται οδηγίες στους διαχειριστές των χρηματικών ενταλμάτων προπληρωμής, 3) της υπ' αριθμόν 30115 της 31^{ης} Μαρτίου 1923 εγκυκλίου μας στην οποία καθορίζεται ο τρόπος παροχής των χρημάτων που αφορούν τα επιδόματα των προσφύγων, ανακοινώνουμε τα παρακάτω...», αρχείο Ι.Α.Π.Ε.

539. Βλ. *Εφημερίς των Συζητήσεων της Δ' εν Αθήναις Συντακτικής των Ελλήνων Συνελεύσεως*, τόμ. Γ', σ. 236.

1931, Πρωτομαγιά στην Καλαμαριά, προσφυγική γιορτή σε εξοχή. Στην πάνω σειρά, πρώτος ο Ευθυμιάδης Συμεών και με το άσπρο φόρεμα η Γρηγοριάδου Γαλήνη, γονείς της δωρήτριας. *Ιστορικό Αρχείο Προσφυγικού Ελληνισμού, Συλλογή Ευθυμιάδη-Μουτζούρογλου Ελένης.*

οικιστικής αποκατάστασης, δύο χρόνια μετά τον ξεριζωμό. Η ανικανότητα της Ε.Α.Π., όπως προβάλλεται στη Βουλή, για τη διευθέτηση της αστικής εγκατάστασης αντικατοπτρίζεται στους κοινοβουλευτικούς λόγους εθνικών αντιπροσώπων.⁵⁴⁰

540. **Συνεδρίαση της Βουλής της 21^{ης} Μαΐου 1925:** Π. Κουρτίδης: «.. Πήγα στο Βόλο, όπου βρήκα πέντε χιλιάδες πρόσφυγες αγρότες, από τους οποίους ούτε έναν δεν είδα να έχει αποκατασταθεί είτε αστικώς είτε γεωργικώς. Στην πόλη του Βόλου υπάρχει αστική περιουσία εγκαταλελειμμένη από τους Μουσουλμάνους που υπολογίζεται για την αξία της πάνω από 25 εκατομμύρια δραχμές. Υπάρχουν εκεί 164 καταστήματα και οικίες, 7 καπναποθήκες μεγάλες και 17 μικρές, ένας υδρόμυλος, ένα ελαιοτριβείο, ένας ατμόμυλος, ένα λατομείο έκτασης 17 χιλιάδων στρεμμάτων, οικόπεδα και λαχανόκηποι, περιουσία που κανένας πρόσφυγας δεν κατέχει». **Συνεδρίαση της Βουλής της 22^{ας} Μαΐου 1925:** Κατσιμπής: «Και τα μέλη της Επιτροπής με συνόδευσαν στους καταυλισμούς των προσφύγων (στην Πάτρα). Το τι είδα εκεί δε λέγεται· έφριξα. Τους ρώτησα αν μετέβη εκεί ο νομάρχης για να τους δει, διότι είναι στεγασμένοι σε τσίγκινες παράγκες ενώ οι αποχετεύσεις ρέουν ακάλυπτες διά μέσου του καταυλισμού, κι αυτοί μου απάντησαν ότι δεν πήγε...». Π. Κουρτίδης: «Κύριοι, συνεχίζοντας τις επισκέψεις μου στην Ελλάδα μετέβην και στον Πύργο. Εκεί βρήκα 500 οικογένειες, οι οποίες είχαν εγκατασταθεί εκεί εδώ και τρία χρόνια, εκ των οποίων οι 120 οικογένειες, αν και ήταν γεωργικές, δυστυχώς δεν είχαν καμία αγροτική αποκατάσταση. Αλλά και όσον αφορά τη στέγαση, η στέγαση γινόταν σε φυλακές και αποθήκες ενώ όσοι (από τους πρόσφυγες) διαμένουν σε σπίτια πληρώνουν μόνοι τους τα ενοίκια με μεγάλη δυσκολία...». **Συνεδρίαση της Βουλής της 23^{ης} Μαΐου 1925:** Εμμανουηλίδης: «.. Και συγκεκριμένα επιθυμώ να ρωτήσω τον αξιότιμο υπουργό Πρόνοιας, γιατί περιορίστηκαν οι πιστώσεις σε μόνο εξακόσια οικήματα στη Λέσβο κι αυτά βρίσκονται μέσα στην πόλη της Μυτιλήνης ενώ είναι γνωστό ότι υπάρχουν στην περιφέρειά της γύρω στους 50 χιλιάδες πρόσφυγες ως επί το πλείστον γυναίκοι και εντελώς άποροι, ενώ είναι εξακριβωμένο ότι σε άλλες περιφέρειες με λιγότερους πρόσφυγες χορηγήθηκαν αφενός μεγαλύτερες πιστώσεις κι αφετέρου περισσότερα οικήματα». Βλ. *Εφημερίς των Συζητήσεων της Δ' εν Αθήναις Συντακτικής των Ελλήνων Συνελεύσεως*, τόμ. Γ', σσ. 249-251, 231-234. **Συνεδρίαση της Βουλής της 23^{ης} Μαΐου 1925:** Π. Κουρτίδης: «.. Τρίτο λάθος ήταν η ανεξέλεγκτη χορηγούμενη παντοδυναμία στην Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων, η οποία Επιτροπή ενώ εξαγγέλλει διαρκώς επιτυχίες δεν κάνει τίποτα. Τα οικήματα που κατασκεύασε η Επαναστατική Κυβέρνηση, τα ιδιοποιήθηκε ως δικό της επίτευγμα και δεν σταματά να διατυμπανίζει την καλή κατάσταση των προσφύγων.. Είναι γεγονός ότι όλοι οι υπάλληλοι της Επιτροπής Αποκατάστασης και του Εποικισμού πληρώνονταν κατά τέτοιο τρόπο, του οποίου όμοιο δεν έχουμε ξανασυναντήσει στην Ελλάδα. Είναι γεγονός ότι ο Γερακάρης πληρώνεται μηνιαίως εξήντα λίρες Αγγλίας. Για να πληρώσει το ενοίκιο του γραφείου του Εποικισμού στη Θεσσαλονίκη εισπράττει αρκετές χιλιάδες και παρόλα αυτά ενοίκιο δεν καταβάλλει, ενώ η πολυτελής επίπλωση του γραφείου του έγινε χωρίς να ζητηθεί η σύμφωνη γνώμη του μηχανικού (του Εποικισμού). Κύριοι, επισκεπτόμενος τις περιοχές εκείνες είδα και τους περίφημους οικισμούς της γερμανικής εταιρείας Dehatege. Τα σπίτια αυτά είναι οικίσκοι και πολύ περισσότερο σκελετοί οικίσκων, δηλαδή συγκεκριμένος αριθμός ξύλων που είναι έτοιμα να καρφωθούν, ώστε ο κτίστης να μην κάνει τον κόπο να τα κόψει. Τίποτα περισσότερο. Απλούστατα είναι τρία κυβικά μέτρα ξύλων. Οι γερμανικοί αυτοί σκελετοί για 8.000 οικίσκους κόστισαν 199 χιλιάδες λίρες και κάτι, δηλαδή περίπου 200 χιλιάδες λίρες». Άλλος πληρεξούσιος: «Περισσότερο (κόστισαν), κύριε συνάδελφε, 480 χιλιά-

Μελετώντας τις κοινοβουλευτικές συνεδριάσεις, εξάγεται το συμπέρασμα ότι η διάθεση των κονδυλίων από το δάνειο του 1924 εμφάνιζε διαχειριστικά κενά καθιστώντας υπόλογη την εκάστοτε κυβέρνηση, ενώ στην πραγματικότητα οι άμεσοι και κύριοι υπεύθυνοι των χρηματοοικονομικών πιστώσεων ήταν τα διοικητικά όργανα της Ε.Α.Π. Οι ελληνικές κυβερνήσεις, καθ' όλη τη δεκαετία 1922-1932, διαδραμάτιζαν ουσιαστικά ρόλο διαμεσολαβητή ανάμεσα στον ελληνικό πληθυσμό και στις δυτικές Δυνάμεις, οι οποίες, χορηγώντας χρήματα στο ελλαδικό κράτος, προμηδοτούσαν την επικυριαρχία τους στον νοτιοανατολικό ευρωπαϊκό άξονα. Βέβαια, από μέρους των κοινοβουλευτικών εκπροσώπων, όπως έχει ήδη σημειωθεί, είχαν εκφραστεί αντιδράσεις εναντίον της Ε.Α.Π., ωστόσο όμως η πολιτική σκηνή της χώρας μας είχε αντιληφθεί ότι η κοινωνικοπολιτική επιβίωσή της -ιδιαιτέρα τα κρίσιμα αυτά χρόνια μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή- εξαρτιόταν άμεσα από τις ευρωπαϊκές δυνάμεις και τις Η.Π.Α.⁵⁴¹

Παρά τα προβλήματα που αντιμετώπιζε η ελληνική κοινωνία κυρίως με την εγκατάσταση του προσφυγικού πληθυσμού στα αστικά κέντρα, η γεωργική αποκατάσταση προχωρούσε με ικανοποιητικότερους ρυθμούς, χωρίς ωστόσο να λείπουν οι δυσκολίες. Όπως έχει ήδη σημειωθεί, σύμφωνα με πρωτόκολλα που ακολούθησαν τη Συνθήκη της Λωζάνης και επικυρώθηκαν με νομοθετικά διατάγματα του ελληνικού κράτους, τα αγροτικά κτήματα και τα οικιστικά κτίρια που είχε αφήσει πίσω του ο μουσουλμανικός ανταλλάξιμος πληθυσμός, επιδικάσθηκαν να διατεθούν στους ομογενείς που θα συνέρεαν στον ελλαδικό χώρο. Ωστόσο, όμως, μέρος της μουσουλμανικής ακίνητης περιουσίας είχε ήδη διανεμηθεί, πωληθεί ή εκχωρηθεί πριν τη συνομολόγηση της Διεθνούς Σύμβασης αλλά και μεταγενέστερα αυτής - επί ενοικίω στους γηγενείς πληθυσμούς. Χαρακτηριστικές είναι οι διαμαρτυρίες των προσφύγων βουλευτών, οι οποίοι διεκδικούσαν ακύρωση των αγοραπωλησιών και εκ νέου νομή των αγροτικών κτημάτων.⁵⁴²

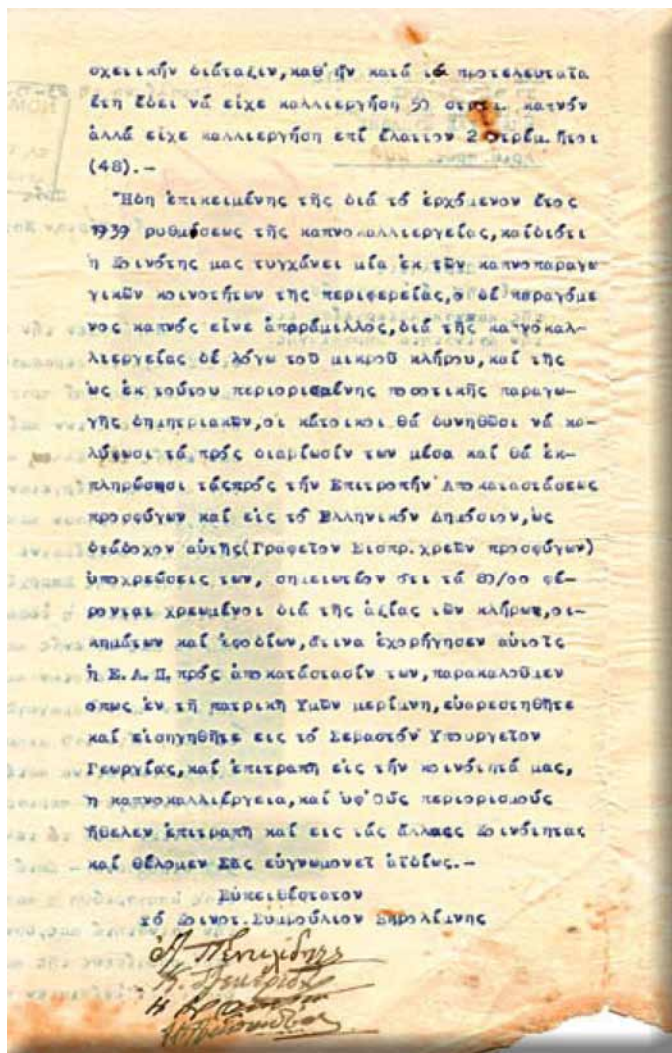
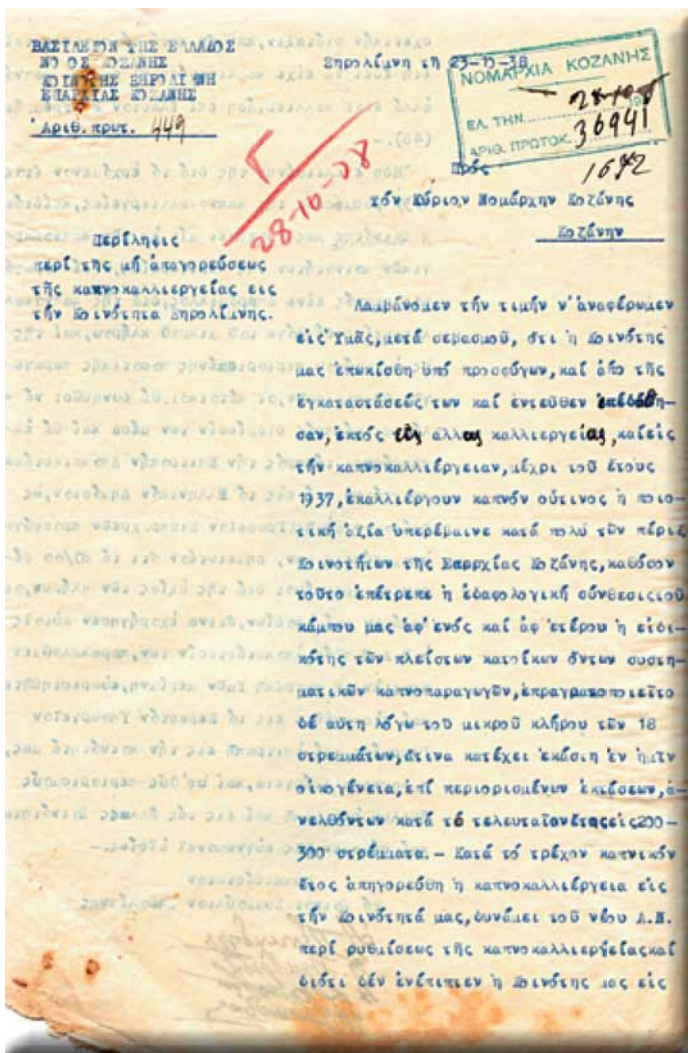
δες λίρες Αγγλίας κόστισαν οι 8.000 ξύλινοι σκελετοί». Π. Κουρτίδης: «Τέτοια παραδείγματα, κύριοι, υπάρχουν άπειρα και έχουν καταγγελθεί στον “Ελεύθερο Τύπο” πριν από ένα μήνα, ίσως και περισσότερο, από τον κύριο Παυλίδη, ανώτερο υπάλληλο του Εποικισμού. Υποτίθεται ότι από την αγορά αυτή των οικίσκων έχουν κλαπεί 120 χιλιάδες λίρες Αγγλίας μόνο από την Ξυλεία, χωριστά από την ανέγερση. Αλλά πόσο κόστισε η τοποθέτηση; Και για την τοποθέτηση είχαν γίνει κολοσσιαίες αρπαγές, επειδή έκαναν κάτι ελεεινά θεμέλια από τσιμέντο και πάνω από αυτά κάρφωσαν τα σανίδια. Παρόμοια οικοδομήματα υπάρχουν στους Αμπελόκηπους, τα οποία είχαν κατασκευαστεί για την προσωρινή εγκατάσταση των προσφύγων. Όσοι θέλουν να σχηματίσουν άποψη για το τι είδους οικοδομές είναι και πόσο έπρεπε να κοστίσουν τα σπίτια της Dehatege, μπορούν να επισκεφτούν τους Αμπελόκηπους και να τα κρίνουν. Η τοποθέτηση κάθε οικίσκου απαιτούσε δέκα ημερομίσθια. Παρόλα αυτά, τα ημερομίσθια για την ανέγερση κάθε οικίσκου της Dehatege κόστισαν από δεκαεφτά έως είκοσι πέντε χιλιάδες λίρες. Χιλιάδες λιρών έχουν κλαπεί και από τα κεραμίδια· διότι κεραμίδια για τα σπίτια της Dehatege που κόστιζαν πεντακόσιες με χίλιες δραχμές, τα πλήρωσαν 1.650 δραχμές. Με τέτοιον τρόπο, κύριοι, το δάνειο έχει κατασπαταληθεί. Το γεγονός όμως, που δεν ξέρω πώς να το χαρακτηρίσω, είναι το εξής: Η ίδια εταιρεία, η οποία με το όνομα Sommer Feld πούλησε αυτούς τους οικίσκους, την ίδια ακριβώς μέρα με άλλο όνομα, το όνομα Dehatege, υπέγραψε συμβόλαιο για την ανέγερση των οικίσκων. Είχε χρησιμοποιήσει δύο ονόματα, για να μη φαίνεται η ταυτότητα. Αυτά όμως, κύριοι, αποβαίνουν εις βάρος του προσφυγικού κόσμου.. Μεταξύ άλλων (παραπονούμενων) παρουσιάστηκε κι ένας πρόσφυγας ενώπιον της Επιτροπής και είπε: Κύριε πρόεδρε, εγώ έπρεπε να πάρω έξι κυβικά μέτρα Ξυλείας, για να κατασκευάσω έναν οικίσκο. Ο υπάλληλος όμως δεν μου την έδωσε σε μία δόση, αλλά σε τέσσερις δόσεις και αντί να μου δίνει κάθε φορά από ενάμισι κυβικό μέτρο, μου έδινε από 1,20 κυβικό μέτρο και επομένως συνολικά, αντί να λάβω έξι κυβικά μέτρα έλαβα μόνο 4,80 κυβικά μέτρα». Βλ. *Εφημερίς των Συζητήσεων της Δ' εν Αθήναις Συντακτικής των Ελλήνων Συνελεύσεως*, τόμ. Γ', σσ. 148, 249, 246-262.

541. Οι πολιτικοί συσχετισμοί μεταξύ των χωρών της Νοτιοανατολικής Ευρώπης βρίσκονταν σε κρίσιμη καμπή, εξαιτίας της επικυριαρχικής δύναμης που ασκούσε η Σοβιετική Ένωση στα ομοεθνή και ομόδοξα πολιτικά κράτη της Βαλκανικής, περιθωριοποιώντας την ανάδελφη και φιλελεύθερη πολιτικά Ελλάδα.

542. **Συνεδρίαση της Βουλής της 23^{ης} Μαΐου 1925:** Α. Ορογόπουλος: «.. Επί τη βάσει των αποφάσεων, οι οποίες έχουν εκδοθεί από τις πρωτοδικειακές Επιτροπές. Τώρα, αν υπάρχουν κι άλλες άτακτες αγοραπωλησίες, οι οποίες δεν έχουν υπερβληθεί σε ακύρωση, δεν το γνωρίζω. Ίσως είναι 20, 30 και 50 ακόμη χιλιάδες στρεμμάτων, αλλά δεν φαντάζομαι ότι θα υπερβαίνουν τα 50 χιλιάδες στρέμματα γης, όσα δηλαδή αγοράστηκαν μέσω παράνομων αγοραπωλησιών». Ι. Πασσαλίδης: «.. Εξάλλου σε εκείνες τις περιφέρειες (σημ. Σερρών, Καβάλας) υπάρχουν μουσουλμανικά αγροκτήματα, τα οποία κατέχουν μεγαλοκτηματίες κι όχι μικροί ιδιοκτήτες γεωργοί γηγενείς.. Σε έναν μεγάλο ιδιοκτήτη, τον κύριο Αλεξανδρίδη, ο κύριος υπουργός Γεωργίας παραχώρησε πενήντα στρέμματα τουρκικής περιουσίας, ενώ αυτός κατείχε επιπλέον δύο χιλιάδες στρέμματα.. Αυτά δεν τα βλέπει ο κύριος υπουργός Γεωργίας και λυπάται έναν άνθρωπο, ο οποίος κατέχει τόσες χιλιάδες στρέμματα και εμπορεύεται μέρος αυτών. Πριν από λίγο πούλησε (ο μεγαλοϊδιοκτήτης) δώδεκα στρέμματα προς διακόσιες πενήντα χιλιάδες δραχμές». Βλ. *Εφημερίς των Συζητήσεων της Δ' εν Αθήναις Συντακτικής των Ελλήνων Συνελεύσεως*, τόμ. Γ', σσ. 237-239.

Ж ΑΠΟ ΤΗΝ ΤΡΑΓΩΔΙΑ ΣΤΗΝ ΕΠΟΠΟΪΑ Ж

Αίτημα της Κοινότητας Ξηρολίμνης, που κατοικείται από πρόσφυγες, προς το Νομάρχη Κοζάνης, για εξαίρεση από την απαγόρευση της καπνοκαλλιέργειας. Τονίζεται η ειδικότητα των προσφύγων κατοίκων στην καπνοκαλλιέργεια καθώς και τα χρέη τους προς την Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων. 23 Οκτωβρίου 1938, *Ιστορικό Αρχείο Προσφυγικού Ελληνισμού, Αρχείο Νομαρχίας Κοζάνης.*

Η διαχείριση και η διανομή των γαιών υπήρξε ένα ακανθώδες πολιτικό πρόβλημα, με διαστάσεις που ταλάνιζαν την εσωτερική πολιτική σκηνή μέχρι τη δεκαετία του 1950,⁵⁴³ ενώ δεν ήταν λίγες οι φορές που είχαν βρεθεί στο επίκεντρο του κοινοβουλευτικού ενδιαφέροντος, καθώς εκφράζονταν συχνά κατηγορίες για τη διαχείρισή τους αφενός από τους ίδιους τους πολιτικούς και αφετέρου από τους ενδιαφερόμενους - ντόπιους και πρόσφυγες.

Η ικανοποίηση των αιτημάτων τόσο των προσφύγων βουλευτών όσο και των γηγενών κοινοβουλευτικών εκπροσώπων για την αναδιανομή των μουσουλμανικών γαιών και την παραχώρησή τους στις ομάδες των χαμηλών γεωργικών εισοδηματικών τάξεων υπήρξε δυσεπίλυτη υπόθεση, καθώς η ανταλλάξιμη περιουσία δεν επαρκούσε για την αποκατάσταση του πολυάριθμου αγροτικού πληθυσμού, με άμεσο αποτέλεσμα τη δημιουργία προστριβών και έριδων ανάμεσα στους αυτόχθονες και στους ομογενείς Μικρασιάτες.

543. Οι γηγενείς κάτοικοι του ελλαδικού χώρου είχαν εκφράσει διαμαρτυρίες εναντίον των Ελλήνων προσφύγων για υφαρπαγή εκτάσεων αγροτικών που θεωρούσαν ότι δικαιωματικά τους ανήκαν λόγω της αυτοχθονίας τους. Οι αντιδικίες μεταξύ των δύο αυτών κοινωνικών ομάδων συνεχίστηκαν λαμβάνοντας, ωστόσο, μεγαλύτερες διαστάσεις κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου.

Στο Κοινοβούλιο, αρκετές φορές είχε εκφραστεί η άποψη της αποξήρανσης λιμναίων εκτάσεων με σκοπό τη διαμόρφωση νέων τιμαρίων, ώστε να διατεθούν στους ενδιαφερομένους, όπως επίσης γνωστοποιούνται μέσω των κοινοβουλευτικών εισηγήσεων τα ανακύπτοντα προβλήματα μεταξύ των αγροτικών πληθυσμών.⁵⁴⁴

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, που έχει περιγραφεί παραπάνω και αφορούσε την αστική και αγροτική αποκατάσταση των προσφύγων, υπάγεται η επιστροφή των επικουρικών βοηθημάτων – δανείων, που είχαν δοθεί από την πολιτεία στους νεοεισερχόμενους πληθυσμούς με σκοπό την ομαλότερη εγκατάστασή τους στην Ελλάδα. Έτσι, ενώ οι πρόσφυγες ήταν υποχρεωμένοι να επιστρέψουν στο ελληνικό δημόσιο τα χρήματα που δανείστηκαν για τον οικιστικό εγκλιματισμό τους στη νέα πατρίδα, ωστόσο οι αποζημιώσεις για τις περιουσίες που άφησαν στα μικρασιατικά εδάφη και επιδικάστηκαν, σύμφωνα με την ελβετική Σύμβαση, να δοθούν στους Έλληνες ομογενείς, αποτελούσε ένα μείζον πρόβλημα που η διευθέτησή του προσέκρουσε σε γραφειοκρατικά κωλύματα. Η νίκη του Βενιζέλου στις εκλογές του 1928 επανέφερε στο ελληνικό πολιτικό προσκήνιο τη δυσεπίλυτη υπόθεση των αποζημιώσεων.

Από τα πρακτικά του ελληνικού κοινοβουλίου παρέχονται πληροφορίες αναφορικά με τον διττό χαρακτήρα των προσφυγικών αποζημιώσεων, οι οποίες είχαν άλλοτε τη μορφή χρηματικών χορηγήσεων κι άλλοτε την ενίσχυση σε έμψυχο ή άψυχο είδος (αιγοπρόβατα, κτήματα κ.λ.π.). Στις συνεδριάσεις της Βουλής, που διεξήχθησαν στις 14 και 26 Νοεμβρίου 1928, εκφράσθηκε δυσαρέσκεια προς τους προέδρους των Παμπροσφυγικών Ενώσεων, που έδρευαν στις Σέρρες, σχετικά με τις καθυστερήσεις καταβολής της οικονομικής ενίσχυσης, ενώ παράλληλα οι εισηγήσεις των βουλευτών Ιασονίδη και Κουρτίδη απεικόνιζαν περιεκτικά τα προβλήματα που αντιμετώπιζαν οι πρόσφυγες σχετικά με τις αποζημιώσεις. Οι δύο βουλευτές κατηγορούσαν την Ε.Α.Π. για τον πλημμελή έλεγχο των οργάνων της, φέρνοντας ως παράδειγμα διάφορα υλικά εφόδια που, ενώ απευθύνονταν στους ομογενείς, δεν έφτασαν ποτέ στον προορισμό τους, χρηματικά ποσά που χρεώθηκαν στα βιβλιάρια των Μικρασιατών προσφύγων χωρίς ποτέ να τους χορηγηθούν, συμψηφισμούς χρεών και αποζημιώσεων ερήμην των προσφύγων, κτίσματα στις παραμεθόριες περιοχές, τα οποία, ενώ υπόκειντο στις διατάξεις των

544. **Συνεδρίαση της Βουλής της 23^{ης} Μαΐου 1925:** Φ. Μανουηλίδης: «Ο λόγος που πρόκειται να εκφωνήσω αφορά το Υπουργείο Γεωργίας, αλλά ίσως κυρίως περισσότερο την Επιτροπή Αποκαταστάσεως και τον Εποικισμό της Δυτικής Θράκης.. Το γεγονός ότι οι κάτοικοι (των Φερρών) προσέφυγαν σε συλλαλητήριο, πράγμα πολύ σπάνιο για όσους γνωρίζουν πόσο φιλήσυχοι είναι οι κάτοικοι της Δυτικής Θράκης, με σκοπό να εκφράσουν τη δυσφορία τους για τις αντιπροσφυγικές ενέργειες των αρμοδίων αρχών είναι αρκετά χαρακτηριστικό. Η περιοχή, η οποία απομένει για τους γεωργούς των Φερρών, είναι ελάχιστη, καθώς αντιστοιχούν δεκαπέντε στρέμματα για κάθε γεωργό, τα οποία είναι εντελώς ανεπαρκή για γεωργούς που σπέρνουν δημητριακά. Υπάρχουν όμως πέντε χιλιάδες στρέμματα βαλτώδη και υποτίθεται ότι τα στρέμματα αυτά θα δοθούν για καλλιέργεια μόνο όταν τα αποξηραντικά έργα, τα οποία αρχίζουν σύμφωνα με τις κυβερνητικές εξαγγελίες, φθάσουν μέχρι το πιο απόμακρο σημείο των θρακικών συνόρων. Εκτός αυτού (του γεωγραφικού σημείου) υπάρχουν στρεμματικές εκτάσεις, οι οποίες είναι της κοινότητας, υπάρχει από την άλλη κι όλη η περιοχή του δέλτα. Το δέλτα αυτό, το επονομαζόμενο ως Γιασύρ Αδά, για όσους γνωρίζουν εκείνη την περιοχή, έχει ιστορία πολύ παλιά.. Το μέρος αυτό είναι ευφορότατο, έχει χόρτο, για να τροφοδοτήσει κτηνοτροφικώς όχι μόνο εκείνη την περιφέρεια αλλά και όλες τις άλλες περιφέρειες. Η περιοχή, λοιπόν, αυτή, όταν μετέβην εκεί πριν από ένα χρόνο, έχει δοθεί προς εκμετάλλευση ούτε στους πρόσφυγες που έχουν ανεπάρκεια δεκαπέντε στρέμματα ούτε στους (γηγενείς) γεωργούς, αλλά σε εργολάβους του Στρατού». **Συνεδρίαση της Βουλής της 28^{ης} Μαΐου 1925:** Ν. Μανούσης: «Υπάρχουν μέρη όπου δεν υπάρχουν τσιφλίκια προς απαλλοτρίωση ούτε μεγάλες εκτάσεις, εκεί παρόλα αυτά όμως, βρίσκονται εγκατεστημένοι πρόσφυγες. Πώς είναι δυνατόν να ρυθμίσουμε τον προσφυγικό κλήρο κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να προλάβουμε τις συγκρούσεις μεταξύ ντόπιων και προσφύγων; Το μόνο μέσο με το οποίο θα αποφύγουμε τις συγκρούσεις είναι η αποστολή και ο καταρτισμός των εποικιστικών συνεργειών. Δυστυχώς, η διανομή της γης έχει αφεθεί σήμερα στους επιστάτες του οικισμού, στους προέδρους των κοινοτήτων. Είναι γνωστό ποια σημασία μπορεί να έχει η διανομή (των γαιών) με αυτόν τον τρόπο. Δε γίνεται αποδεκτή ούτε από μέρους των γηγενών ούτε από μέρους των προσφύγων...». **Συνεδρίαση της Βουλής της 24^{ης} Οκτωβρίου 1924:** «Ο κύριος Δ. Μέλφος, εξιστορώντας πώς ακριβώς έγιναν τα γεγονότα στο Κιουπκιοί, λέει, ότι οι κάτοικοι του Παγγαίου πρόσφεραν πολλές υπηρεσίες αφενός στους πρόσφυγες κι αφετέρου στο έθνος κατά το παρελθόν. Επομένως, δεν ήταν, λοιπόν, στις προθέσεις τους να φερθούν, όπως φέρθηκαν στους πρόσφυγες. Αποδίδει όλες τις αιτίες της συμπλοκής στην Εποικιστική Υπηρεσία, η οποία παραδόξως μετεγκατέστησε τον συνοικισμό (των προσφύγων) από τη θέση Κούγκο σε άλλη τοποθεσία στην οποία υπάρχουν ιδιόκτητες γαίες των γηγενών του Κιουπκιοί, οι οποίοι επανειλημμένως μετέβησαν προς διαμαρτυρία στα γραφεία του Εποικισμού. Κι αν δεν υπήρχαν δύο βενζινάροτρα (των προσφύγων) στις εκεί χέρσες γαίες, κανένα έκτροπο δεν θα λάμβανε χώρα στο Νομό Σερρών». Βλ. *Εφημερίς των Συζητήσεων της Δ' εν Αθήναις Συντακτικής των Ελλήνων Συνελεύσεως*, τόμ. Β', Γ', σσ. 239, 279-288.

ανταλλάξιμων, δεν επιδόθηκαν ποτέ στους Έλληνες του μικρασιατικού διωγμού.⁵⁴⁵ Παρόλα αυτά όμως, οι πρόσφυγες συνέχιζαν να καταβάλλουν στο ελληνικό δημόσιο χρηματικό ποσό που αναλογούσε της οικονομικής ενίσχυσης που τους αποδόθηκε κατά την προσέλευσή τους στην Ελλάδα, χωρίς να έχει διευθετηθεί, ως όφειλε, ο συμψηφισμός των χρεών και των περιουσιακών αποζημιώσεων, με σκοπό να αποδοθεί στο κράτος το μέρος της οικονομικής διαφοράς.⁵⁴⁶

Η νίκη της βενιζελικής παράταξης στις εκλογές του 1928 κρίθηκε από τον προσφυγικό κόσμο ως το επιστέγασμα του οριστικού διακανονισμού των αποζημιώσεων μεταξύ κράτους και ομογενών, καθώς το διακρατικό νομικό κείμενο που είχε υπογραφεί το 1930 (Σύμφωνο Φιλίας, Ουδετερότητας και Διαιτησίας) ανάμεσα στην Ελλάδα και στην Τουρκία, ανέφερε σε άρθρο του τον συμψηφισμό των ακινήτων, εκατέρωθεν των πλευρών, με συνέπεια την απαλλαγή της υποχρέωσης του ελληνικού κράτους για απόδοση των αποζημιώσεων στους πρόσφυγες.

---

545. Βλ. *Εφημερίς των Συζητήσεων της Δ' εν Αθήναις Συντακτικής των Ελλήνων Συνελεύσεως*, τόμ. Ε', σ. 143.

546. Στις 12 και 14 Δεκεμβρίου 1928 υπομνήματα στη Βουλή, που προέρχονταν από σωματεία ομογενών, εξέφραζαν τις επίμονες θέσεις τους για παράταση της εξόφλησης των δανείων, καθώς δεν είχε γίνει ακόμη η είσπραξη της αποζημίωσης. Βλ. *Εφημερίς των Συζητήσεων της Δ' εν Αθήναις Συντακτικής των Ελλήνων Συνελεύσεως*, τόμ. Ε', σσ. 183, 189 αντίστοιχα.